

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

בג"ץ 3401/24

בג"ץ 3498/24

לפני :
כבוד השופט י' עמית
כבוד השופט ח' כבוב
כבוד השופטת ר' רונן

העותרת בבג"ץ 3401/24 : בתיה כהנא דרור
העותרת בבג"ץ 3498/24 : משמר הדמוקרטיה הישראלית

נ ג ד

המשיבים בבג"ץ 3401/24 :
1. שר החינוך
2. חברי ועדת הפרס בתחום ספרות ומשפט עברי
הרב פרופ' אברהם שטיינברג
גב' רחל סילבצקי
הרב פרופ' יגאל שפרן
3. היועצת המשפטית לממשלה
4. הרב יצחק יוסף

המשיבים בבג"ץ 3498/24 :
1. שר החינוך
2. ועדת השופטים להענקת פרס ישראל לשנת
תשפ"ד בתחום הספרות התורנית וחקר המשפט
העברי
3. הרב יצחק יוסף

התנגדות לצו על תנאי

תאריך הישיבה : כ"ח בניסן התשפ"ד (6.5.2024)

בשם העותרת בבג"ץ 3401/24 : בעצמה
בשם העותרת בבג"ץ 3498/24 : עו"ד יובל יועז ; עו"ד אוהד שפק ; עו"ד רינה ענתי
בשם המשיבים 1-3 בבג"ץ
3401/24 והמשיבים 1-2 בבג"ץ
3498/24 : עו"ד יונתן נד"ב
בשם המשיב 4 בבג"ץ 3401/24
והמשיב 3 בבג"ץ 3498/24 : אין התייצבות

פסק-דין

השופט י' עמית:

"עומדות רגלינו כמעט ערב יום העצמאות ושוב נדרשים אנו, בבחינת ריטואל חוזר ונשנה, לעסוק בפרס ישראל. אכן, יש להצר על כך שפרס כה יוקרתי ובעל מוניטין ואירוע מאחד ומרומם לב כמו טקס פרס ישראל, הופך כמעט באופן קבוע למקור מחלוקת ופילוג" (בג"ץ 2199/21 ועדת השופטים להענקת פרס ישראל לשנת תשפ"א בתחום חקר המתמטיקה, חדר מדעי המחשב נ' שר החינוך (8.4.2021) (להלן: החלטת הביניים בעניין גולדרייך הראשון)).

כאז כן עתה, נדרשים אנו לשתי עתירות שעניינן הענקת פרס ישראל לשנת תשפ"ד בתחום ספרות תורנית ומשפט עברי למשיב 4 בבג"ץ 3401/24 והמשיב 3 בבג"ץ 3498/24, הרב יצחק יוסף (להלן: הרב יוסף או המשיב).

רקע עובדתי

1. הענקת פרסי ישראל נערכת בשנה זו בצילה הכבד של מלחמת "חרבות ברזל". עודנו כואבים ואבלים את מאורעות השבת השחורה; חיילנו מחרפים נפשם ונלחמים ברצועת עזה ובגבול הצפון; הנפגעים בגוף ובנפש עוד מחלימים מפציעותיהם; וחטופינו לא שבו כולם לביתם. בימים אלו אנו מציינים את יום הזיכרון לשואה ולגבורה, יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ויום העצמאות ה-76 למדינת ישראל, ואלו יישאו בשנה זו משמעות שונה ואחרת.

2. ביום 26.12.2023 מינה שר החינוך (להלן: השר) את חברי ועדת השופטים להענקת הפרס בתחום ספרות תורנית ומשפט עברי לשנת תשפ"ד (להלן: הוועדה או ועדת השופטים): יו"ר הוועדה, הרב פרופ' אברהם שטיינברג (אשר עמד גם בראש ועדת השופטים שבחרה את הרב יעקב אריאל כזוכה בפרס ישראל בתחום זה בשנת תש"ף), וחברי הוועדה הגברת רחל סילבצקי והרב פרופ' יגאל שפרן. ביום 1.2.2024 המליצו חברי הוועדה פה אחד להעניק את הפרס לרב יוסף, המכהן משנת 2013 כרב הראשי לישראל (וכהונתו הוארכה בשל המצב הבטחוני ודחיית הבחירות לרשויות המקומיות). במסגרת תפקידו, ובהתאם להוראת סעיף 17(א) לחוק הרבנות הראשית לישראל, התש"ס-1980, הרב יוסף כיהן במחצית הראשונה לכהונתו כנשיא בית הדין הרבני הגדול ובמחצית השנייה לכהונתו הוא מכהן כנשיא מועצת הרבנות הראשית ודיין בבית הדין הרבני הגדול.

3. בנימוקי הוועדה, כפי שנחתמו על ידי חבריה ביום 1.2.2024, צוינה סדרת ספרות תורנית מקיפה שכתב הרב בשם "ילקוט יוסף", וכן ספרי שאלות ותשובות שכתב במגוון רחב של תחומים עכשוויים. הוועדה נימקה את בחירתה ברב יוסף בכך ש"ההיקף העצום והאיכות המיוחדת של הכתיבה התורנית מעמידים את הרב יוסף בשורה אחת עם גדולי הפוסקים בדורות האחרונים. הספרות התורנית של הרב יוסף משפיעה רבות על כל הציבור שומר המצוות בארץ ובעולם". בנימוקים מפורטים שהועברו לממונה על פרס ישראל במשרד החינוך ביום 14.2.2024, הרחיבו חברי הוועדה על אודות פועלו של הרב יוסף, ואביא את החלטת הוועדה במלואה:

"החלטת הוועדה לפרס ישראל – ספרות תורנית ליוצרים

הוועדה החליטה פה אחד להעניק את הפרס בקטגוריה ספרות תורנית ליוצרים לשנת תשפ"ד לראשון לציון הרב הראשי לישראל הרב יצחק יוסף שליט"א.

מפעל-היחיד המונומנטלי של הרב יצחק יוסף הינו סדרת ספריו 'ילקוט יוסף' – למעלה מ-40 כרכים גדושים בהלכות בכל שטחי החיים הנוהגים בימינו, כולל נושאים מגוונים ומורכבים שהתחדשו בשנים האחרונות, עד ימנו אלה. היצירה התורנית של הרב יצחק יוסף כוללת את כל ההלכות הנוגעות לאדם מישראל מרגע קומו משנתו ועד הליכתו לשינה, הלכות הנוגעות לימי החול, לשבתות ולכל המועדים והצומות, הלכות הנוגעות לאירועי שמחה ולאירועי עצב, לכשרות המזון, לאישות ומשפחה, לתפילות ולכהנים, ולנושאים הלכתיים אחרים.

מדובר בחיבור המקיף ביותר בכל נושאי ההלכה בימינו, ובכלל זה נושאים חדישים בתחומי הטכנולוגיה וההלכה, רפואה והלכה, כלכלה והלכה ועוד.

כמו כן עוסק הרב יוסף גם בנושאים רעיוניים ומחשבתיים, וכן בכללי פסיקה ושיטות לימוד התורה וההלכה.

הטקסט ההלכתי כתוב בשפה ברורה, בתמצות יחד עם דיוק מירבי, ובסגנון בהיר ומוכן השווה לכל נפש. כאן הראה הרב יוסף את כוחו בפסיקת ההלכה ובהפצתה לכל דורש. כל סעיף מלווה בהערות מרחיבות, בדיונים הלכתיים מעמיקים ומקיפים, ובמראי מקומות תוך בקיאות מפליאה בכל מה שנכתב באותו עניין בספרות ההלכתית מהתלמוד, הגאונים, הראשונים, האחרונים ועד לרבני דורנו. בכך הראה הרב יוסף את כוחו הלמדני והמעמיק לתועלת תלמידי חכמים העוסקים בפסיקת הלכה למעשה.

הרב יצחק יוסף לא נח על שמריו, אלא ההדיר, הוסיף והשלים הלכות והערות למכביר במהדורות מחודשות ומעודכנות של סדר[ת] ספריו 'ילקוט יוסף'.

זכה הרב יוסף שסדרת ספריו נפוצה מאד בישראל ובעולם – בישיבות, בבתי המדרש, בבתי הכנסת, בספריות הכלליות והאקדמיות, ובבתים פרטיים. הפופולריות והחשיבות הרבה של סדרת ילקוט יוסף באה לידי ביטוי גם בעובדה שהיא תורגמה לשמונה שפות, מצב תקדימי בספרות התורנית.

הרב יוסף בקי היטב בספרות התורנית של הרבנים הספרדיים והן בספרות התורנית של הרבנים האשכנזים, ובכך מתייחדת הספרות התורנית הלכתית שלו כמאגדת את תורתם של כל הפוסקים מכל העדות ומכל המגזרים.

יתר על כן, היכול התורני של הרב יצחק יוסף איננו מוגבל רק לסדרה המונומנטלית 'ילקוט יוסף'. הרב חיבר עשרות חיבורים תורניים נוספים, ובהם שו"ת הראשון לציון, ביאורים על הגדה של פסח, כללי הגיור וגירות כהלכה, אוצר דינים לאישה ולבת, קיצור שולחן ערוך ילקוט יוסף, דיני חינוך קטן ובר-מצווה, כיבוד אב ואם, עין יצחק, שולחן המערכת, סידור חזון עובדיה, ועוד רבים.

פרסומיו התורניים מעמידים את הרב יצחק יוסף בשורה אחת עם גדולי הפוסקים של הדורות האחרונים.

בנוסף לתרומתו העצומה לספרות התורנית עוסק הרב יוסף גם בחינוך ובהפצת התורה לשכבות אוכלוסייה רבות ומגוונות. הוא עמד בראש ישיבת חזון עובדיה, ומוסר שיעורי תורה והלכה במסגרות ציבוריות שונות.

מאז שנת 2013 משמש הרב יצחק יוסף כראשון לציון הרב הראשי לישראל ונשיא בית הדין הרבני הגדול. גם במסגרת זו מפעלו התורני בא לידי ביטוי באופן מרשים ביותר.

בפרט רואים אנו להדגיש את משקלם הסגולי הגבוה של תשובותיו ופסיקותיו ההלכתיות החשובות של הרב יוסף בכל התחומים התורניים המורכבים שנבעו מהמלחמה האחרונה. נושא כאוב זה בא לידי ביטוי הן בתשובות תורניות כתובות, והן בהנחיות מנומקות בעל פה ביריעה רחבה. תרומתו של הרב יצחק יוסף בנושא זה לא תסולא בפז.

על כל אלה החליטה הוועדה פה אחד להמליץ לשר החינוך להעניק לרב יצחק יוסף שליט"א את פרס ישראל בקטגוריה של ספרות תורנית ליוצרים לשנת תשפ"ד.

4. במהלך חודש פברואר הודיע השר כי בשל המלחמה, יוענק השנה פרס ישראל רק בתחום הצלה וגבורה אזרחית ובתחום ערכות הדדית, וכי הענקת הפרסים שאינם קשורים לנושאים אלה תידחה לשנה הבאה. בעקבות עתירות שהוגשו כנגד החלטה זו, חזר בו השר מהחלטתו והליכי בחירת הזוכים על ידי ועדות השופטים חודשו (בג"ץ 1651/24 בן מאיר נ' שר החינוך (14.3.2024)). ביום 28.3.2024 פורסמה הודעת השר כי החליט לאמץ את המלצת הוועדה ולהעניק את הפרס בתחום ספרות תורנית ומשפט עברי לרב יוסף. ביום 15.4.2024 פורסמו שמות חברי ועדות השופטים לפרסי ישראל לשנת תשפ"ד, לרבות חברי הוועדה בתחום ספרות תורנית ומשפט עברי.

5. לאחר ההודעה על הענקת הפרס לרב יוסף, פנו העותרות בבג"ץ 3401/24 ובבג"ץ 3498/24 (להלן יחד: העותרות) לשר בבקשה לשקול בשנית את הענקת הפרס לרב יוסף. ברקע לפנייתן עמדו דברים שנשא הרב במהלך שיעור תורה שהעביר ביום 9.3.2024, לאחר החלטת הוועדה על זכייתו אך בטרם פורסם דבר זכייתו לציבור. דברי הרב נאמרו על רקע הדיון הציבורי על חוק הגיוס בצל הלחימה, ואביאם כלשונם כפי שצוטטו על ידי העותרת בבג"ץ 3498/24:

"שבט לוי פטור מגיוס לצבא. לא לוקחים אותם בשום אופן, יהיה מה שיהיה. אם יכריחו ללכת לצבא – ניסע כולנו לחוץ לארץ, נקנה כרטיסים ונלך לשם. (...) כל החילונים האלה לא מבינים שבלי הכוללים והישיבות לא הייתה הצלחה לצבא – החיילים מצליחים רק בזכות בני התורה. בלי התורה, בלי הכוללים, ובלי הישיבות לא היה קיום, לא תהיה הצלחה, מה שהם מצליחים בצבא זה בזכות בני התורה, החיילים מצליחים בזכות בני התורה. גם ככה לא תמיד הצבא מצליח, ראינו איך הצבא הצליח בשמחת תורה" (הדגשה הוספה – י"ע) (התבטאות זו תכונה להלן: האיום בעזיבת הארץ).

6. מספר ימים לאחר מכן, ביום 13.3.2024, ניתן פסק דין בעתירה שבה התבקש בית המשפט להורות לשר לשירותי דת להעמיד את הרב יוסף לדין משמעתי בגין התבטאויות שאינן ראויות לתפקידו (בג"ץ 5034/21 התנועה הרפורמית-יהדות מתקדמת בישראל נ' השר לשירותי דת (13.3.2024)). בהקשר זה נספר, כי כנגד הרב יוסף הוגשו מספר תלונות, הן לוועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-20 בשנת 2015 בטענה למעורבות בתעמולת בחירות, והן לנציב תלונות הציבור על השופטים והדיינים בשנים 2017 ו-2020 בגין התבטאויות שאינן ראויות ובעלות גוון פוליטי.

כך, ביום 20.3.2016, במסגרת דרשה שנשא, אמר הרב יוסף כי לפי ההלכה לגויים אסור לגור בארץ, כי שלטון תקיף יותר היה שולח אותם לסעודיה, וכי הסיבה שבגינה חיים בישראל גויים היא כדי לשרת את היהודים.

בחודש ינואר 2020 התבטא הרב יוסף נגד ציבור העולים לישראל ממדינות חבר העמים, ובין היתר ציין כי "יש כאן בארץ הרבה הרבה גויים... חלק מהם הם קומוניסטים, עוינים את הדת, שונאי דת. הם לא יהודיים בכלל, גויים. ואחר כך מצביעים למפלגות שמסיתים נגד החרדים, נגד הדת. לצערנו הרב. שהעלו אותם פה לארץ, שיהיה משקל נגד החרדים... בשביל זה העלו אותם פה לארץ. הם גויים גמורים. ממש גויים גמורים ואנחנו רואים את פרי ההסתה שהם עושים.. הרבה מהם לא יהודיים בכלל" ויש כאלה "שהולכים לכנסיה כל יום ראשון, הולכים למנזר". על רקע דברים אלה התקבלו פניות בעניינו של הרב יוסף ביחידה הממשלתית לתיאום המאבק בגזענות והוגשה תלונה כנגדו לנציב תלונות הציבור על השופטים והדיינים, השופט (בדימוס) א' שהם (להלן: הנציב), שנמצאה מוצדקת. במסגרת החלטתו בתלונה מיום 5.3.2020, ולאור התבטאויותיו החוזרות ונשנות של הרב יוסף, המליץ הנציב לשר לשירותי דת דאז להעמידו לדין משמעתי.

במועד אחר, במסגרת דרשה שנשא בפני קהל מאמיניו, התבטא הרב יוסף כנגד התנועה הרפורמית ובית משפט העליון, ואמר, בין היתר, את הדברים הבאים:

"אתם יודעים שהבג"ץ כל דבר הוא מרגיש את עצמו מעל כולם, כל דבר הוא מתערב. כמו עכשיו מחייבים אותנו לעשות מבחנים לנשים [...] אבל זה משהו של חיקוי הרפורמים, כמה שאנחנו צריכים להתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו [...] רפורמים זה שום דבר לא יעזור, הם זייפו את התורה, כל התורה אצלם זה מזויף, זה לא התורה שלנו [...] אני שבוע שעבר שלחתי הודעה אחרי שמנדלבליט כתב לי חוות דעת שאני חייב לשמוע לבית המשפט ואם לא, יאשימו אותי אחר כך בביזיון בית המשפט [...] אני לא אעשה בשום פנים ואופן מבחן לנשים, אני לא אעשה מבחן לנשים רבניות כמו הרפורמים... ואם יכריחו אותי אני אשבית בכלל את כל מערכת המבחנים, לא יעשה בכלל מבחנים..."

בגין דברים אלו הוגשה תלונה נוספת כנגד הרב יוסף שנמצאה מוצדקת, תוך שצוין כי ל"מרבח הצער, למרות כל האזהרות החוזרות ונשנות שניתנו לדיין, כמפורט לעיל, נראה כי הוא ממאן לקבל על עצמו את כללי האתיקה לדיינים במלואם וממשיך להתבטא באופן שאינו ראוי ואינו הולם את תפקידו כדיין...". לנוכח החרפת

ההתבטאויות והצהרות הרב כי לא יכבד החלטות של בית המשפט, מצא הנציב לעשות שימוש בסמכותו לפי סעיף 22(ה) לחוק נציב תלונות הציבור על שופטים, התשס"ב-2002 ולהמליץ לוועדה לבחירת שופטים לסיים את כהונתו של הרב יוסף (החלטה מיום 25.10.2020) (על פי החוק הנ"ל גם דיין מוגדר כשופט).

בהחלטה נוספת מיום 25.11.2021 חזר הנציב על המלצתו כי השר לשירותי דת ישוב וישקול אם הרב יוסף ראוי לכהן כדיין בבית הדין הרבני הגדול, "ולמצער לזמנו ללשכתו ולנזוף בו נזיפה חמורה על התנהלותו...". החלטה זו ניתנה על רקע כינוס חירום שארגנה מועצת הרבנות הראשית בקשר לרפורמה במערך הכשרות והגיור, והתבטאויות של הרב יוסף התוקפות את הרפורמה המקודמת על ידי השר לשירותי דת וממשלת ישראל.

על רקע כל אלה הוגשה העתירה בבג"ץ 5034/21 שנזכרה לעיל, וזו נדחתה בהסכמת העותרות בהתחשב במועד פרישתו הקרוב של הרב יוסף מתפקידו. וכך נאמר בפסק הדין (להלן: בג"ץ 5034/21):

"בגמר הדיון שנערך לפנינו, ומבלי להקל ראש בהתבטאויות הבלתי ראויות המיוחסות למשיב 5 [הרב יוסף – י"ע] הצענו לעותרות לשקול בדעתן אם הן עומדות על העתירה. זאת, מאחר שלאור מועד פרישתו הקרוב של המשיב 5 מתפקידו, ובשים לב לפסק הדין שניתן לאחרונה בבג"ץ 5227/21 – הסעדים שהתבקשו בעתירה אינם אפקטיביים עוד (ראו: בג"ץ 5227/21 התנועה הרפורמית - יהדות מתקדמת בישראל נ' שר המשפטים, פס' 7 (26.2.2024)).

בנסיבות אלו, הודיעו העותרות כי הן מקבלות את הצעתנו ומסכימות לדחיית העתירה.

לפיכך, מפאת מועד פרישתו הצפוי של המשיב 5, ומטעם זה בלבד – מצאנו לדחות את העתירה" (הדגשות הוספו – י"ע).

7. ובחזרה להשתלשלות העניינים הנוגעת להענקת פרס ישראל לשנת תשפ"ד. כאמור, העותרות פנו לשר בבקשה לשקול בשנית את זכייתו של הרב יוסף בפרס, וביום 18.4.2024 התקבל אצל העותרת בבג"ץ 3498/24 מכתב מטעם המחלקה המשפטית של משרד החינוך שבו צוין, בין היתר, כלהלן:

"לעמדתנו, בהתאם למצב המשפטי, אמירה כנגד גיוס בני ישיבות לצבא ואף 'איום' בעזיבת הארץ, הגם שהינה חמורה ויש בה כדי לקומם, אינה נכללת ברשימת המקרים הקיצוניים המצדיקים התערבות בהמלצה המקצועית של ועדת הפרס ובהחלטת שר החינוך לאמצה".

8. על רקע זה הוגשו שתי העתירות שלפנינו, בגדרן התבקשנו, בעיקרו של דבר, להורות על ביטול המלצת ועדת השופטים והחלטת השר להעניק לרב יוסף את הפרס; ולמצער להורות על דיון מחודש בזכייה בשל כך שבעת מתן ההמלצה לא היו מונחים בפני הוועדה כלל הנתונים הרלוונטיים בעניינו של הרב יוסף.

תמצית טיעוני הצדדים בכתב ובדיון

9. העותרת בבג"ץ 3498/24, משמר הדמוקרטיה הישראלית, מיקדה את עתירתה בדברי הרב מיום 9.3.204, קרי, באיום העזיבה מהארץ אם יגויסו תלמידי הישיבות. לשיטתה, התבטאותו המפלגת והמסיתה של המשיב הקוראת לסרבנות, השתמטות וירידה מהארץ, חריגה בחומרתה ומצדיקה התערבות בהחלטת המקצועית של ועדת השופטים. נטען כי עניינו של המשיב נופל בגדר אותם מקרים חריגים שבהם יש לשקול שיקולים שאינם מקצועיים ומצדיקים את פסילתו של המועמד, וזאת בהתחשב בכך שבניגוד למקרים אחרים שהובאו בפני בית משפט זה, המשיב מכהן בתפקיד ציבורי וכשל בשורה ארוכה של התבטאויות שאינן הולמות את תפקידו; התבטאותו של המשיב נעשתה אך לאחרונה ובתקופת לחימה, כשבדבריו גילה זלזול וקיפוח של ציבור הנושאים בנטל ביטחון המדינה; וקריאתו של המשיב כמוה כקריאה לחרם על מדינת ישראל בדרך של עזיבה, מהווה הפרה בוטה של חובת הנאמנות למדינה שבה הוא חייב מעצם תפקידו, ועשויה להיות נסיבה חיצונית רלוונטית בהחלטה להעניק לו את פרס ישראל.

10. העותרת בבג"ץ 3401/24 סקרה בעתירתה את שלל התבטאויותיו של הרב יוסף, כנזכר לעיל. לטענתה, קיים חשש כי התשתית העובדתית המלאה בעניינו של הרב יוסף לא הוצגה לחברי הוועדה, ויש לתת משקל להמלצות הנציב בעניינו של המשיב, להתבטאותו לאחר גיבוש ההמלצה ולפסק הדין בעניין העמדתו לדין משמעתי. לעמדתה, הימנעותו של השר מלדחות את המלצת הוועדה, או לפחות להורות לוועדה לערוך בעניינו של המשיב בחינה מחודשת, נגועה בחוסר סבירות קיצוני וחותרת תחת המלכתיות של פרס ישראל. עוד נטען, בין היתר, כי צבר התבטאויותיו של המשיב כלפי יוצאי חבר העמים נגוע בגזענות חמורה, ועל פי הפסיקה הנוהגת יכול להצדיק פסילתו של מועמד מזכייה בפרס; כי התבטאויות המשיב אינן מוגנות בחופש הביטוי משום שנאמרו בניגוד לדין המשמעתי החל עליו מתוקף תפקידו, וכן כי חלה עליו חובת זהירות

מוגברת; וכי הנסיבות וההקשר שבהם נאמרו דברי המשיב לאורך השנים, ושבעטיים הוגשו נגדו תלונות לנציב, מעידים כי התבטאויותיו קשורות לעשייתו המקצועית שבגינה נבחר לקבל את הפרס. נטען כי אין להניח שביכולתו של הציבור להבחין בין כתיבתו התורנית של המשיב לבין דבריו המופצים בשיעורי תורה, והענקת הפרס בנסיבות אלה מהווה גושפנקא ממלכתית לעמדותיו הגזעניות ומנוגדת לתכליות ולאופיו הממלכתי של פרס ישראל.

העותרות הדגישו כי התבטאותו של המשיב בנושא גיוס חרדים חמורה ופוגענית עוד יותר בתקופת מלחמה, ואין להלום מצב שבו יוענק למשיב פרס ישראל ביום שבו נחגגת עצמאותה וקוממיותה – כאשר הלה קורא לירידה מהארץ ומזלזל באלו המחרפים נפשם למען המשך קיומה. זאת ועוד, המשיב לא התנצל על התבטאותו זו וגם כשהבהיר את דבריו לא חזר בו מעמדתו בנוגע לעזיבת הארץ. הענקת הפרס בעת הזו, כך נטען, פוגעת במאמץ המלחמתי ובחוסן הלאומי, ויש להחזיר את הדיון לפתחה של הוועדה על מנת שתבחן מחדש את זכייתו של המשיב.

11. לנוכח סד הזמנים הדוחק, הנגזר ממועד קיומו של טקס פרס ישראל במוצאי יום העצמאות התשפ"ד (14.5.2024) – הורינו בהחלטה מיום 30.4.2024 כי מטעמי יעילות, ומבלי שיהיה בכך כדי להביע עמדה לגופם של דברים, יינתן צו על תנאי כמבוקש בעתירות.

12. כתב תשובה מטעם המדינה (המשיבים 1-3 בבג"ץ 3401/24 והמשיבים 1-2 בבג"ץ 3498/24) (להלן: המשיבים) הוגש ביום 3.5.2024 ודיון במעמד הצדדים התקיים ביום 6.5.2024. נציין כי הרב יוסף בחר מטעמים השמורים עמו שלא להגיב לעתירה ולא להיות מיוצג, וכפי שהדגישו המשיבים בפתח הדיון, הם אינם מתיימרים לייצג את הרב יוסף. מכל מקום, בהיעדר תגובה מצד הרב יוסף, אנו יוצאים מנקודת הנחה כי אין מחלוקת לגבי הדברים שיוחסו לו בעתירות.

13. במהלך הדיון העותרת בבג"ץ 3401/24 ציטטה מספריו של הרב יוסף, על מנת להדגים, בין היתר, כי גם במשנתו התורנית הוא מטיף לאי גיוס לצה"ל ואף מורה לבן שלא לציית לאביו אם זה מורה לו להתגייס. נטען, בין היתר, כי האיום לעזוב את הארץ ועוד בזמן מלחמה, כמוהו כשידול להשתמטות שניתן אף לראותו כעבירה פלילית לפי סעיף 109(א) ו-109(ד) לחוק העונשין, התשל"ז-1977 הקובע כלהלן:

109(א). מי שהסית או שידל אדם החייב בשירות בכוח מזויין שלא ישרת בו או שלא יתייצב לפעולה צבאית, דינו – מאסר חמש שנים.

(ב) [...]

(ג) [...]

(ד) מי שעבר עבירה לפי סעיף זה בתקופה שבה מתנהלות פעולות איבה צבאיות של ישראל או נגדה, דינו – מאסר חמש-עשרה שנים.

בא כוח העותרת בבג"ץ 3498/24 טען, בין היתר, כי איום בעזיבת הארץ נוגד לא רק את היותה של המדינה יהודית ודמוקרטית, אלא נוגד את קיומה של המדינה כפשוטו. העותרת הדגישה כי הרב יוסף ממלא תפקיד ציבורי על פי דין, והשפעתו רבה על הציבור הנוהה אחריו; כי בהמלצת ועדת הפרס נזכר כי הרב יוסף משמש כראשון לציון הרב הראשי לישראל ונשיא בית הדין הרבני הגדול, ומכאן המשקל שיש ליתן להחלטת הנציב שהמליץ על העברתו מתפקידו; וכי הרב יוסף חוטא פעם אחר פעם בירידה לזירה הפוליטית על אף תפקידו הממלכתי. לטענת העותרת, דווקא מאחר שהאיום בעזיבת הארץ נאמר על ידי הרב יוסף לאחר שוועדת הפרס המליצה את שהמליצה, ראוי כי השר יעשה את הדבר המינימלי שבתחום סמכותו ועל פי תקנון הפרס, ויחזיר את ההמלצה לדיון נוסף בוועדה.

העותרות הדגישו כי לדין התבטאויותיו של הרב יוסף אינן "חיצוניות" לפועלו בתחום התורני, ומכל מקום, הן נכנסות בגדר אותם מקרים חריגים וקיצוניים שהפסיקה הייתה נכונה להכיר בהם כמצדיקים חריגה מכלל אי ההתערבות בהמלצות ועדת הפרס. לטענת העותרות, פרס ישראל הוא פרס ממלכתי, וקשה להלום כי יינתן למי שבדבריו קורא לחסידיו לרדת מהארץ אם יידרשו לתרום את חלקם ולהתגייס לצה"ל.

עמדנו בתמצית שבתמצית על טיעוני העותרות, ונציין כי הכתובים אינם יכולים להעביר את הלהט והטיעון הנרגש של העותרות על רקע הימים הקשים שבהם נתונה המדינה, ועל כך שהעיטור הממלכתי הגבוה ביותר באמתחתה של המדינה יינתן למי שפגע "בציפור הנפש של החברה המדממת".

14. עמדת המשיבים כפי שהובאה בפנינו בכתובים ובעל פה, היא כי בהתאם לפסיקתו העקבית של בית משפט זה בנושא פרס ישראל, העתירות אינן מגלות עילה משפטית לבטל את בחירתה של ועדת השופטים והחלטת השר לאשרה. כמו כן, לטענת המשיבים, אין לקבוע בנסיבות העניין כי על השר לעשות שימוש בסמכות המוקנית לו

בתקנון ולהורות לוועדה לערוך בעניינו של המשיב דיון חוזר. בתמצית, נטען כי החלטת הוועדה לבחור במשיב כזוכה בפרס התמקדה בפועלו של המשיב בתחום הספרות התורנית והישגיו בתחום זה. לאור אופיו המקצועי והעצמאי של הפרס, ככלל אין רלוונטיות לשיקולים "חיצוניים" כגון התבטאויות כאלו ואחרות של המועמד, מקוממות וחמורות ככל שתהיינה. התחשבות בשיקולים "חיצוניים" כאמור תיתכן רק בנסיבות חריגות וקיצוניות שהמקרה דנן אינו נמנה עליהן, כך שדין העתירות להידחות.

דיון והכרעה

המסגרת הנורמטיבית – הפסיקה בעניין פרס ישראל

15. בהחלטת הביניים בעניין גולדרייך הראשון נאמר:

"קורפוס הפסיקה שנצטבר בנושא פרס ישראל עומד לפנינו: על עצמאות שיקול הדעת המקצועי של חברי ועדת השופטים – אין חולק. על אופיו המקצועי הטהור של הפרס שעליו יוקרתו והמוניטין שלו – אין חולק. על כך שככלל, לצורך הענקת הפרס אין רלוונטיות להתבטאויות 'פרטיות' חוץ-מקצועיות של הזוכה בפרס – אין חולק".

זו התורה כולה על רגל אחת ואידך זיל גמור.

16. בבג"ץ 2199/21 ועדת השופטים להענקת פרס ישראל לשנת תשפ"א בתחום חקר המתמטיקה, חדר מדעי המחשב נ' שר החינוך (12.8.2021) (להלן: עניין גולדרייך הראשון), אזכרתי את הפסיקה שהלכה והצטברה בעניין פרס ישראל, ולמען נוחותו של הקורא, אחזור בתמצית על הסקירה.

(-) בג"ץ 2205/97 מסאלה נ' שר החינוך והתרבות, פ"ד נא(1) 233 (1997) (להלן: עניין שניצר) – שם נטען כי לא היה מקום לאשר את המלצת הוועדה להעניק את הפרס לעיתונאי שמואל שניצר לנוכח דבריו הכוללים דברי הסתה לגזענות כלפי בני הפלאשמורה. בין היתר, שניצר התייחס במאמרו לבני הפלאשמורה כאל "מפצי מוות, בהיותם נושאי מחלות" המסכנים את בריאות הציבור בישראל (פסקה 2 לפסק הדין). בית המשפט הורה להחזיר את עניינו של שניצר לדיון חוזר בוועדה, בשל פגם דיוני שנפל בהליך קבלת ההחלטה, לאחר שהתברר כי הוועדה ושר החינוך לא היו מודעים

להתבטאויותיו הנ"ל (לשלמות התמונה יצוין כי בתום הדיון החוזר שנערך בוועדה, לא הושגה הסכמה פה אחד להמליץ על הענקת הפרס לשניצר).

(-) בג"ץ 1933/98 הנדל נ' שר החינוך, התרבות והספורט (25.3.1998) (להלן: עניין עמוס עוז) – שם נטען כי הסופר עמוס עוז אינו ראוי לקבלת פרס ישראל לספרות ולשירה בשל מאמר שפרסם, שלטענת העותר היה בו "משום פגיעה קשה בציבור רחב". העתירה נדחתה.

(-) בג"ץ 2348/00 סיעת המפד"ל, המפלגה הדתית לאומית בארץ ישראל נ' שר החינוך (23.4.2000) (להלן: עניין שולמית אלוני) – שם נטען כי גב' שולמית אלוני אינה ראויה לקבלת פרס ישראל על מפעל חיים. העתירה נדחתה.

(-) בג"ץ 2769/04 יהלום נ' שרת החינוך, התרבות והספורט, פ"ד נח(4) 823 (2004) (להלן: עניין תומרקין) – שם נטען כי האמן יגאל תומרקין אינו ראוי לקבלת פרס ישראל בתחום הפיסול, בין היתר, בשל שורת התבטאויות שבהן הביע טינה ובוז כלפי הציבור הדתי והחרדי. העתירה נדחתה.

(-) בג"ץ 2454/08 פורום משפטי למען ארץ ישראל נ' שרת החינוך (17.4.2008) (להלן: עניין שטרנהל) – שם נטען כי פרופ' זאב שטרנהל אינו ראוי לקבלת פרס ישראל בתחום חקר מדע המדינה, בשל שורת התבטאויות נגד התיישבות יהודית ביהודה ושומרון. העתירה נדחתה.

(-) בג"ץ 1977/20 האגודה למען הלהט"ב בישראל ("האגודה לשמירת זכויות הפרט") נ' שר החינוך (26.4.2020) (להלן: עניין אריאל) – שם נטען כנגד זכייתו של הרב יעקב אריאל בפרס ישראל בתחום הספרות התורנית בשל שורת התבטאויות כנגד קהילת הלהט"ב. העתירה נדחתה.

אקדים ואציין כי עניין אריאל קרוב ביותר לענייננו, ועל כך אעמוד בהמשך.

(-) בג"ץ 2056/21 פדבה נ' שר החינוך (25.3.2021) (להלן: עניין ניצה בן-דב) – שם נטען כנגד זכייתה של פרופ' בן דב בפרס ישראל בתחום חקר הספרות העברית והכללית, בין היתר בשל טענות העותר להתעמרות והוצאת לשון הרע על ידה. העתירה נדחתה.

(-) עניין גולדרייך הראשון ובג"ץ 8076/21 ועדת השופטים להענקת פרס ישראל לשנת תשפ"א בתחום חקר מדעי המחשב נ' שרת החינוך (29.3.2022) (להלן: עניין גולדרייך השני) – בעוד שבכל פסקי הדין שנסקרו לעיל נתקפה החלטת שר החינוך לאשר את החלטת ועדת הפרס, הרי שבעניין גולדרייך על שני סבביו, נדון מצב ייחודי, ראשוני וחסר תקדים שבו שר החינוך (למעשה, שני שרי חינוך) דחה את המלצת ועדת הפרס. העתירה התקבלה (בדעת רוב), קרי, גם הפעם נותרה על כנה החלטת ועדת הפרס.

עד כאן סקירת שרשרת פסקי הדין בעניין פרס ישראל שבהם נתברכנו. נעצור קמעא ונערוך ספירת מלאי של חתני וכלות פרס ישראל שעתירות בעקבות זכייתם הובאו בפני בית משפט זה: עיתונאי אחד (שניצר); אמן אחד (תומרקין); סופר אחד (עמוס עוז); שלושה אנשי אקדמיה (שטרנהל, בן דב, גולדרייך); אשת ציבור (שולמית אלוני); ועובד ציבור (אריאל).

17. פסק הדין בעניין שניצר – שהוא הראשון בשרשרת פסקי הדין הנוגעים לפרס ישראל – הוא אפוא פסק הדין היחיד שבו התערב בית המשפט בהחלטת ועדת השופטים, וגם זאת על דרך של החזרת ההחלטה לוועדה. על פסק הדין נמתחה ביקורת אקדמית (דניאל פרידמן "שפיטות החלטות בעניין פרס ישראל" המשפט ה' 181 (התשס"א)), ובמהלך השנים פסק דין זה נתפס כחריג וכהלכה שאין מורין לפיה (לאבחון והסתייגות מעניין שניצר בפסיקה מאוחרת יותר ראו עניין תומרקין, בעמ' 835; עניין שטרנהל, בפסקה 2 לפסק דינו של השופט מלצר; עניין אריאל, בפסקה 12; עניין גולדרייך הראשון, בפסקה 11 לפסק דינו).

לא למותר לציין כי שניצר הומלץ על ידי ועדת הפרס בגין פועלו כעיתונאי, וההתבטאות שבגינה הורה בית משפט זה על החזרת הדיון לוועדה נבעה אף היא מעבודתו כעיתונאי. בהיבט זה, גם פסק הדין בעניין שניצר יכול לעמוד בקריטריון העיקרי שנקבע בפסיקה המאוחרת:

"המקרה של מר שניצר (בג"ץ 2205/97 הנ"ל) היה, במובן זה, מיוחד במינו, הן בכך שהוברר לבטח שעובדות מסויימות לא היו לנגד עיני הוועדה והן במובן זה שעובדות אלה היו בעלות חשיבות רבה לעניין ההחלטה על הענקת הפרס. יש, על כן, לראות את פרשת שניצר כמקרה מיוחד בעובדותיו, אשר אין בו ללמד על הכלל" (עניין אלוני, בפסקה 4 לפסק דינו של השופט אור).

דומה כי שורשיה של הגישה הצוננת הנושבת מפסקי הדין של בית משפט זה כלפי עתירות המבקשות להתערב בהחלטת ועדת הפרס, מקורן דווקא במשפט הפרטי. סעיף 33 לחוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג-1973 קובע הוראה של אי שפיטות ולפיה "חווה שלפיו יינתן ציון, תואר, פרס וכיוצא באלה על פי הכרעה או הערכה של אחד הצדדים או של אדם שלישי, אין ההכרעה או ההערכה לפי החווה נושא לדיון בבית משפט" (וראו מאיר הופמן "שפיטות החלטות בעניין פרס ישראל – עד מתי?" המשפט ח 557 (התשס"ג)). במישור המשפט המינהלי, בית המשפט אמנם לא הכריז על נושא פרס ישראל כנושא בלתי שפיט, אך בעניין תומרקין נקבע כי המלצתה של הוועדה "כמעט חסינה מפני התערבות, בין מצדו של שר החינוך ובין מצדו של בית-המשפט".

18. לכל כלל יש חריגים והפסיקה הכירה בכך שייתכנו מקרים קיצונים וחריגים שבגינם יש להכיר באפשרות של שלילת פרס ישראל בגין התבטאויות "חיצוניות". כך, בעניין שטרנהל הצביע השופט מלצר על האפשרות להקיש מהוראת סעיף 7א לחוק יסוד: הכנסת. בעניין שטרנהל נאמר על ידי השופט ארבל כי "[...] תיתכנה התבטאויות שיש בהן השפלה או ביזוי כה קשים בכבודו של אדם או של ציבור..." (הדגשה הוספה – י"ע). בעניין גולדרייך הראשון ציין השופט סולברג:

"כך למשל, אם נמצא כי המועמד עשה שימוש בביטויים גזעניים קשים כלפי אדם או ציבור מסוים, אם נקט ביזוי קשה כלפי אלה, או אם שלל את קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, הסית לגזענות ולאלימות, או תמך במאבק מזוין נגד המדינה. אין זו רשימה 'סגורה'" (פסקה 4 לפסק דינו, הדגשה הוספה – י"ע).

העותרות טענו בפנינו כי גם על רקע סעיף 7א לחוק יסוד: הכנסת, אם כמקור ישיר ואם כמקור השראה, יש לקבל את העתירות.

מן הכלל אל הפרט

19. הצטברותם של שבעה נושאים מעוררת את השאלה אם ענייננו-שלנו אינו נופל בגדר מקרי הקצה שבהם יש לשקול נסיבות "חיצוניות" לתחום פועלו המקצועי של הרב יוסף:

א. אמירות שיש בהן כדי ביזוי, השפלה וגזענות כלפי ציבור העולים מחבר

העמים.

ב. אמירות שיש בהן כדי ביזוי, השפלה והלבנת פנים כלפי בני הקהילה הרפורמית והקונסרבטיבית.

ג. אמירות שיש בהן כדי ביזוי, השפלה והלבנת פנים כלפי מי שאינם יהודיים, כגון המיעוט הערבי בישראל (האמירה בדרשה לפיה הסיבה בגינה חיים בישראל גויים היא כדי לשרת את היהודים).

ד. אמירות התוקפות את בית המשפט העליון.

ה. המלצתו של הנציב להעמיד את הרב יוסף לדין משמעתי, ובהמשך, המלצתו להעביר את עניינו לוועדה לבחירת שופטים על מנת לדון באפשרות הדחתו מכהונתו כדיין.

ו. פסק הדין בבג"ץ 5034/21 שהדגיש כי המדובר בהתבטאויות בלתי ראויות וכי העתירה נדחתה אך ורק בשל מועד פרישתו הצפוי של הרב יוסף.

ז. האיום בעזיבת הארץ.

20. אפתח בנושא האחרון.

ב'רפור' לדברי השופט סולברג בעניין גולדרייך הראשון (שם, בפסקה 6), דעת לנבון נקל, כי מעשיו ופעולותיו של הרב יוסף בכל הנוגע לגיוס חרדים והאיום בעזיבת הארץ בשל כך, אינם בקונצנזוס; אדרבה – הם מעלים את חמתם של רבים, אשר מוצאים בהם טעם רב לפגם; בפרט כך, מקום שבו מדובר במי שנהנה מתפקיד ממלכתי כה בכיר של רב ראשי. אך בעוד שפרופ' גולדרייך לא היה איש ציבור, לא מילא תפקיד ציבורי ובוודאי שלא היה מנהיג שמוליך ציבור בעקבותיו, הרי שהרב יוסף אוחז בעמדה של מנהיג רוחני לקהילתו ולצאן מרעיתו, לעשרות ושמה מאות אלפי אנשים. כדוגמה בלבד למידת השפעתו של הרב יוסף על הציבור שבהנהגתו הרוחנית-הלכתית, ניתן ללמוד מתגובתו של עובד ציבור בכיר, יהודה אבידן, מנכ"ל המשרד לשירותי דת, לאיום בעזיבת הארץ. לדבריו, כפי שהושמעו על גלי האתר וצוטטו באמצעי תקשורת שונים בנוסח כזה או אחר, אם יתנו לו הוראה הוא יעזוב את הארץ. האיום בעזיבת הארץ הוא בגדר ביטוי חריף הקורא תיגר לא רק על שלטון החוק אלא גם ובעיקר על היותה של המדינה בית לעם היהודי. ככלל, הענקת פרס ישראל "היותה מאז הוחל בחלוקת הפרס, סמל להישגים שאנו חולקים גאווה משותפת לגביהם, למשותף ולמאחד את החברה בישראל חרף חילוקי

הדעות העמוקים בתחומים שונים" (פסקה 14 לפסק דינה של השופטת ארבל בעניין שטרנהל). אמירה מעין זו אינה מתיישבת עם הקריאה והציפייה לאחדות העם בימי שגרה, ובוודאי בימי המלחמה הקשים שמדינת ישראל נתונה בהם מאז ה-7 באוקטובר.

אולם, כפי שחזרה הפסיקה ושנתה שוב ושוב, פרס ישראל הוא אכן ממלכתי אך אינו אמור לשקף קונצנזוס של הציבור (ראו, לדוגמה, עניין אריאל, בפסקה 9; פסקה 21 לפסק דיני בעניין גולדרייך הראשון). מקורפוס הפסיקה שנסקר לעיל עולה כי הפרס ניתן על הישגים מקצועיים ותרומה ייחודית בתחום מסוים, ויש להפריד בין פועלם המקצועי של חתן או כלת הפרס לבין התבטאויות "פרטיות" בנושאים שאינם נוגעים במישרין לפועלם המקצועי של המועמדים.

21. העותרות טענו כי התנהלותו והתבטאויותיו של הרב יוסף קשורות ליצירתו התורנית. כך, העותרות טענו כי הוועדה הזכירה בהחלטתה שהרב יוסף "עוסק גם בחינוך ובהפצת התורה לשכבות אוכלוסיה רבות ומגוונות [...] ומוסר שיעורי תורה והלכה במסגרות ציבוריות שונות", וכי "מאז שנת 2013 משמש הרב יצחק יוסף כראשון לציון הרב הראשי לישראל ונשיא בית הדין הרבני הגדול. גם במסגרת זו מפעלו התורני בא לידי ביטוי באופן מרשים ביותר".

לא בכדי הבאנו לעיל את המלצת ועדת הפרס במלואה. בנימוקי הוועדה כפי שנחתמו ביום 1.2.2024, עם העברת ההמלצה לשר להכריז על הרב יוסף כזוכה, נזכרים סדרת ספריו של הרב יוסף "ילקוט יוסף" וספרי שאלות ותשובות שכתב, והוסבר כי "ההיקף העצום והאיכות המיוחדת של הכתיבה התורנית מעמידים את הרב יוסף בשורה אחת עם גדולי הפוסקים בדורות האחרונים. הספרות התורנית של הרב יוסף משפיעה רבות על כל הציבור שומר המצוות בארץ ובעולם". נימוקי הוועדה המפורטים מיום 14.2.2024, נפתחים בהצהרה ומסתיימים בהצהרה כי הוועדה החליטה להעניק את הפרס בקטגוריה ספרות תורנית ליוצרים". הוועדה סוקרת בהרחבה את סדרת ספריו "ילקוט יוסף" ומציינת כי לצד סדרת הספרים חיבר הרב יוסף עשרות חיבורים תורניים נוספים. זו עיקר ההמלצה, כאשר בשולי הדברים, "בנוסף לתרומתו העצומה לספרות התורנית" – זו שבגינה הוענק לו הפרס – נזכר שהרב עוסק גם בחינוך ומוסר גם שיעורי תורה. ודוק: מקריאת המלצת הוועדה כמו גם הגדרת התחום שבגינו ניתן הפרס, כפי שנזכר ברישא ובסיפא של ההמלצה, ברי כי ההמלצה נסבה על הספרות התורנית של הרב. התבטאויותיו של הרב כפי שצוטטו לעיל, הן חיצוניות ושוליות לפועלו המקצועי בתחום הספרות התורנית.

22. זאת ועוד. האיום בעזיבת הארץ נאמר על ידי הרב יוסף לאחר שניתנה המלצת הוועדה להעניק לו את פרס ישראל, ואין זה ראוי לצאת במסע דיג וחיפושים אחר התבטאויות כאלה ואחרות של חתן הפרס לאחר שוועדת הפרס המליצה בעניינו (כפי שנעשה בעניין גולדרייך, ראו פסקה 22 לפסק דיני שם), והדברים נכונים גם למעשים ולהתבטאויות שנעשו לאחר שכבר אושרה המלצת הוועדה. מובן כי גם לכך יכולים להיות חריגים, כגון מעשים פליליים של חתן הפרס שנחשפו לאחר שפורסמה המלצת הוועדה, אך לא זה המקרה שלפנינו. ועיקרו של דבר. טענת העותרות כי האיום בעזיבת הארץ הוא בגדר נסיבה חדשה שבגינה על השר לעשות שימוש בסמכותו להחזיר את ההמלצה לוועדה לבחינה מחדש, אינה עולה בקנה אחד עם הפסיקה לפיה "ככלל, התבטאויותיהם של מועמדים לפרס ישראל, בנושאים שאינם נוגעים במישרין לפועלם המקצועי, בגינו הם זוכים בפרס, אינם חלק אינטגרלי של השיקולים שעל ועדת השופטים להביא בין שיקוליה" (עניין שטרנהל, פסקה 10, הדגשה הוספה – י"ע).

23. אשר לאמירות שיש בהן משום ביזוי ציבורים בישראל וביזוי מוסדות ממלכתיים, רלוונטיים לענייננו במיוחד הדברים שנאמרו בעניין אריאל. גם שם היה מדובר בפרס ישראל בתחום ספרות תורנית, גם שם היה מדובר במסכת התבטאויות חריפות ופוגעניות כלפי ציבור שלם (קהילת הלהט"ב), וגם שם היה מדובר בעובד ציבור – מי שכיהן באותה עת בתפקיד של רב עיר:

"ואולם זאת יש להבהיר: במקרה דנן הבחינה אם החלטת שר החינוך לוקה בחוסר סבירות, קשורה בטבורה בשאלה אם התבטאויותיו של הרב אריאל בגנות הקהילה הלהט"בית אמנם מהוות חלק מהתשתית העובדתית הרלוונטית להמלצתה של ועדת הפרס – ואומר מיד כי מצאנו שיש להשיב על שאלה אחרונה זו בשלילה. בעניין שטרנהל עמד בית המשפט על כך שלהתבטאויות של מועמדים לפרס ישראל בנושאים שאינם נוגעים במישרין לפועלם המקצועי שבגינם הם זוכים בפרס, אין ככלל מקום במערך השיקולים שעל ועדות הפרס לשקול [...] לא ניתן ואין זה ראוי אפוא להגביל את חלוקתו של פרס ישראל לאלה המחזיקים בדעות הנטועות בלב הקונצנזוס הציבורי, אלא שיש למדוד את המועמדים לפרס בהתאם להישגיהם המקצועיים ולתרומתם בתחום פועלם [...] הנה כי כן, התבטאויותיו של הרב אריאל ביחס לקהילת הלהט"ב הן צורמות, בוטות ועולבות בציבור שלם – אך אינן נוגעות במישרין לעשייה המקצועית שבגינה הוחלט להעניק לו את הפרס [...] הפרס לא ניתן לרב אריאל בשל התבטאויותיו הפוגעניות אלא בשל הישגיו המקצועיים הראויים לציון, ובוודאי שאינו נותן גושפנקא להתבטאויות אלה" (שם, בפסקאות 8-10 לפסק דינה של השופטת ברון, הדגשה הוספה – י"ע).

בעניינו של שניצד היה מדובר בציבור בני הפלאשמורה, ובעניין אריאל היה מדובר בציבור הלהט"בים. אכן, בעניינו מדובר במספר ציבורים ובעובדה שהרב יוסף לא חסך מהם את שבט לשונו יש משום תוספת חומרה וקושי. ברם, ברמת העיקרון המנחה לאורך הפסיקה, איני סבור כי יש בכך כדי לשנות את התוצאה:

"אכן, לאורך השנים פרס ישראל ניתן לאנשים שונים, שהשמיעו דברי טינה, בוז ועלבון כלפי חלקים בציבור, על רקע מוצאם העדתי, השקפתם הדתית, ונטייתם המינית, באופן צורם, בוטה ופוגעני. חרף התבטאויות קשות אלה של המועמדים, שרי החינוך לדורותיהם לא מצאו לנכון לשלול מהם את פרס ישראל ואימצו את המלצות הוועדה בעניינם; ובית משפט זה נמנע בתורו מהתערבות בהחלטות השרים" (פסקה 44 לפסק דינה של השופטת וילנר בעניין גולדרייך השני).

כאמור, הרב יוסף חטא גם בהתקפה על בית המשפט העליון, תוך התעלמות ופגיעה במעמדו הרם כדיין וכנשיא בית הדין הרבני הגדול, ולא כך מתבטא גדול בתורה ומנהיג רוחני (והשוו לבג"ץ 3087/99 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד נד(1) 414, 419 (2000) (להלן: עניין הרב עובדיה יוסף)). עם זאת, גם כאן, ברמת העיקרון, אין לכך קשר לפועלו המקצועי של הרב יוסף בתחום הספרות התורנית, שבגינו המליצה הוועדה את שהמליצה. במילים אחרות, זכייתו של הרב יוסף בפרס ישראל היא בכובעו כמחבר של ספרות תורנית עשירה, להבדיל מפועלו כדיין וכרב ראשי.

24. המלצותיו של הנציב מעוררות קושי נוסף שאין להקל בו ראש. המלצה לבחון אפשרות של הדחת שופט או דיין מכהן אינה עניין של מה בכך, בוודאי כאשר מדובר בעניינו של ראש מערכת. אך גם כאן, עם כל הקושי שבדבר, אין בכך כדי לקבוע כי המלצת ועדת הפרס במקרה דנן "מרעידה את אמות הסיפים" (פסקה 34 לדברי השופטת וילנר בעניין גולדרייך השני), כך שגם הפעם ידו של העיקרון לפיו אין לערב את פועלו המקצועי של מומלץ ועדת הפרס עם שיקולים "חיצוניים" לתחום המקצועי – על העליונה. "הזירה המשפטית לחוד, הזירה המקצועית לחוד, ומבחן הציבור לחוד. כפי שצינה חברתי בפסקה 46 לפסק דינה 'פרס ישראל נועד, ככלל, לבטא את הערכת המדינה כלפי פועלו המקצועי של חתן הפרס; אך לא כלפי עמדותיו, שעל טיבן ניתן לקיים דיון בזירה הראויה לכך – הזירה הציבורית'" (עניין גולדרייך השני, פסקה 8 לפסק דיני).

25. "מקצועיות ומצוינות – זו נקודת המוצא וזו גם נקודת הסיום" (פסקה 14 לפסק דיני בעניין גולדרייך הראשון). פרס ישראל ניתן בגין הישגים מקצועיים, בין אם מדובר במתמטיקה ומדעי המחשב ובין אם מדובר בספרות תורנית. שומה עלינו להישמר מפני הכנסתם של שיקולים חברתיים-ערכיים למשוואה, באשר אין לשיקולים אלה שיעור, והם עלולים להפוך כל בחירה של זוכה להליך דו-שלבי: שלב מקצועי ושלב ערכי-חיצוני. בכך אנו עלולים לשנות את המודל המקצועי שבבסיס פרס ישראל.

סוף דבר

26. יש לראות בחומרה רבה את התבטאויותיו המקוממות והפסולות של הרב יוסף לאורך שנות כהונתו, דווקא בשל היותו עובד ציבור וסמכות רוחנית-הלכתית לציבור גדול. המלצת ועדת הפרס להעניק את פרס ישראל לרב יוסף מעוררת קושי ואי נחת בקרב ציבורים גדולים בישראל. החלטה זו, כפי שנאמר בעניין תומרקין "הגם שהיא כמעט חסינה מפני התערבות מהותית בשיקוליה מצדו של שר החינוך, ואף מפני ביקורת שיפוטית – אין היא חסינה מפני ביקורת ציבורית". הגם שהפרס עומד למבחנו ולביקורתו של הציבור בזירה הציבורית, הוא אינו אמור לשקף קונצנזוס של הציבור. לנוכח הכמעט-חסינות שיש להמלצת ועדת הפרס, אין מקום להתערבותנו בזירה המשפטית. גם אם הקורא חש כמי ש"גורס חצץ בשיניו" – ב'רפור' לדברי השופט חשין בעניין הרב עובדיה יוסף – זו התוצאה המתחייבת לטעמי מקורפוס הפסיקה בעניין פרס ישראל, ופשיטא כי אין להסיק מתוצאת פסק דיננו משום מתן הכשר או גושפנקא לאמירותיו המקוממות של הרב יוסף.

אשר על כן, העתירות נדחות.

ש ו פ ט

השופטת ר' רונן:

קראתי את חוות דעתו המקיפה של חברי השופט י' עמית. כפי שהוא ציין, הכלל הנהוג בפסיקתו של בית משפט זה ביחס לאפשרות להתערב בהחלטות הנוגעות למתן פרס ישראל, הוא כי התערבות כזו - אף שהיא אפשרית - שמורה למקרים קיצוניים וחריגים ביותר בלבד. השאלה הראשונה שיש לבחון אותה במסגרת העתירות שלפנינו

היא אפוא האם המקרה דנן הוא מקרה חריף וקיצוני די הצורך כדי להצדיק התערבות בהחלטה אודות מתן הפרס לרב יוסף.

עוד עולה מההלכה הפסוקה כי הפרס ניתן בגין פועלו המקצועי של מקבלו, וכי לכן ככלל אין רלוונטיות להתבטאויות חיצוניות של מקבל הפרס ביחס לנושאים שאינם קשורים בתחום המקצועי בגינו הוא מקבל את הפרס. משכך, שאלה שנייה שצריכה בחינה ובירור היא אפוא האם ההתבטאויות של הרב יוסף הן "חיצוניות" לנושא בגינו הוחלט לתת לו את הפרס אם לאו.

נתחיל בשאלה השנייה, קרי הקשר בין ההתבטאויות לבין התחום המקצועי בגינו מקבל הרב יוסף את הפרס. בהקשר זה ישנם מקרים בהם ברור כי מקבל הפרס עוסק בנושאים שאין כל קשר שהוא בינם לבין ההתבטאויות המיוחסות לו (דוגמת מי שמתבטא בעניינים פוליטיים כאשר הוא מקבל את הפרס בגין מחקר מדעי וכיו"ב). המקרה דנן הוא גבולי יותר. מחד גיסא, הפרס הוענק לרב יוסף – כפי שהבהיר גם חברי, בעיקר בגין הכתיבה התורנית שלו, בסדרת ספרי "ילקוט יוסף", כתיבה שהיא מקיפה ונוגעת למכלול תחומי החיים. יחד עם זאת, הוועדה ציינה בשולי נימוקיה גם את היותו של הרב יוסף – הרב הראשי לישראל ונשיא בית הדין הרבני הגדול; ואת תרומתו הרבה לחינוך והפצת התורה, בין היתר במתן שיעורי תורה והלכה במסגרות ציבוריות שונות.

הדברים המיוחסים לרב יוסף שצינו בעתירה, הם דברים שנאמרו על ידו בהיותו הרב הראשי לישראל; נשיא בית הדין הרבני הגדול; ובמהלך שיעורי תורה והלכה שנתן במסגרות שונות. מכאן שאף שאין מדובר בדברים הכרוכים בליבה של פועלו המקצועי של הרב יוסף שבגינו הוענק לו הפרס – אין לומר כי מדובר בנושאים שהם חיצוניים לחלוטין לכך.

כאמור, שאלה נוספת שיש לבחון אותה היא מידת החומרה שיש לייחס לדבריו של הרב, וההשלכה של החומרה הזו על האפשרות הנדירה להתערב בהחלטה להעניק לו את הפרס לאור דברים אלה. זאת מאחר שכאמור, הגם שהביקורת השיפוטית על מתן פרס ישראל היא מצומצמת מאוד, הותיר בית משפט זה אפשרות לקיומה של ביקורת כזו, במקרים קיצוניים וחריפים ביותר (כאשר "המועמד עשה שימוש בביטויים גזעניים קשים כלפי אדם או ציבור מסוים, אם נקט ביזוי קשה כלפי אלה, או אם שלל את קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, הסית לגזענות ולאלימות או תמך במאבק מזוין נגד המדינה" (בג"ץ 2199/21 ועדת השופטים נ' שר החינוך (12.8.2021), השופט נ' סולברג).

לטעמי, גם בהקשר זה מדובר במקרה גבולי. כך, הדברים המיוחסים לרב אינם רק "מקוממים". כפי שהבהיר חברי, אלה אף דברים שבגינם המליץ נציב קבילות הציבור על השופטים לוועדה לבחירת שופטים לסיים את כהונתו של הרב, ולשקול האם הוא ראוי לכהן כדיין בבית הדין הרבני הגדול.

זאת ועוד. המקרה דנן הוא קיצוני הן בהתייחס לכמות ההתבטאויות החריגות של הרב יוסף, והן ביחס ל"איכותן". מדובר בהתבטאויות המבזות ציבורים שלמים – לכאורה בשם ההלכה (ובכלל זה אזרחים לא יהודים, עולי חבר העמים וחברי הקהילה הרפורמית); התבטאויות החותרות תחת הקיום המשותף במדינת ישראל (ההתבטאות הנוגעת לעזיבה את הארץ אם יחויבו בני הישיבות לשרת בצבא ההגנה לישראל); והתבטאויות החותרות תחת מוסדות השלטון (הדברים שנאמרו על ידו ביחס לבג"ץ). אף שכפי שאבהיר, אינני סבורה כי מדובר במקרה קצה המצדיק התערבות – ללא ספק מדובר במקרה המתקרב לכך.

האם די אפוא במכלול האמור לעיל כדי להצדיק את קבלת העתירות, או למצער כדי להצדיק קביעה לפיה יש להשיב את נושא מתן הפרס לרב יוסף לוועדה לשקילה נוספת של הנושא וזאת תוך שהוועדה תביא בחשבון את כלל הנתונים?

התלבטתי רבות בשאלה זו. כפי שהבהרתי לעיל, אני סבורה כי המקרה דנן הוא מקרה גבולי משתי בחינות – הן משום כך שההתבטאויות הבעייתיות והשנויות במחלוקת של הרב יוסף הן כאלה שאינן חיצוניות לחלוטין לתחום עיסוקו המקצועי, אף שאינן עומדות במרכז עיסוקו; והן לאור כמותן של ההתבטאויות הללו, טיבן והחומרה היתרה הנודעת להן, בעיקר על רקע התקופה הנוכחית.

לו הייתה דעתי נשאלת, הייתי סבורה כי מן הראוי היה לתת – למצער בשנה קשה וכואבת כזו – את הפרס הנוגע לספרות התורנית והמשפט העברי דווקא למי שאינו לוקה בהתבטאויות כאלה; מי שהעשייה שלו בתחומי ההלכה והמשפט העברי אינה כרוכה באמירות כה בעייתיות; מי שמשקף בצורה הולמת יותר את האופי הממלכתי של הפרס שהוא "אות ההערכה הגבוה ביותר שמעניקה מדינת ישראל לבניה ולבנותיה" (בג"ץ 2454/08 פורום משפטי למען ארץ ישראל נ' שרת החינוך (17.4.2008)).

ואולם, וכפי שהובהר הבהר היטב בפסק דינו של חברי, עמדותיהם של חברי המותב ביחס לשאלה למי ראוי להעניק את הפרס, אינה השאלה בה עוסק בית המשפט.

בית המשפט אינו שם עצמו במקומה של הוועדה, ואינו שוקל במקומה את השיקולים שהיא אמורה לשקול ביחס לשאלה למי יוענק הפרס. הביקורת השיפוטית על החלטותיהם של הוועדה ושל השר היא צרה ביותר כאשר החלטות בהקשר זה הן כמעט חסינות מביקורת. זאת גם כאשר מקבל הפרס התבטא באופן צורם ובוטה ואשר מעליב ציבור שלם. אלה היו פני הדברים בעניין אריאל (בג"ץ 1977/20 האגודה למען הלהט"ב בישראל ("האגודה לשמירת זכויות הפרט") נ' שר החינוך (26.4.2020)), שגם בו ועל רקע ההתבטאויות שם (שבית המשפט כינה אותן "צורמות, בוטות ועולבות בציבור שלם"), לא שלל בית המשפט ממקבל הפרס את הפרס שהוענק לו.

לכן, לאור העובדה שהפרס הוענק לרב יוסף בשל קורפוס עשיר של ספרות תורנית הלכתית; לאור העובדה שעיקרו של הקורפוס הזה נוגע ל"ימי החול, לשבתות, לכל המועדים והצומות, הלכות הנוגעות לאירועי שמחה ולאירועי עצב, לכשרות המזון, לאישות ומשפחה, לתפילות ולכהנים ולנושאים הלכתיים אחרים", נושאים מקצועיים שאינם קשורים להתבטאויות הבעייתיות של הרב יוסף; ולאור ההלכה הפסוקה והפתח הצר מאוד שהיא הותירה להתערבות בהחלטות הנוגעות להענקת הפרס – מצאתי לנכון לצרף את עמדתי לזו של חברי השופט עמית.

ש ו פ ט ת

השופט ח' כבוב:

1. כמו חברי וחברתי, גם לשיטתי, דין העתירות להידחות. אולם, בשונה מחבריי אני סבור כי מקרה זה מחייבנו להסיר את הלוט ולומר בקול ברור: אין עוד מקום להגשת עתירות התוקפות את החלטת שר החינוך להעניק את פרס ישראל למועמד כלשהו, יהיו התבטאויותיו הערכיות מכוערות ומבזות ככל שיהיו. ואסביר.

2. בבג"ץ 2454/08 פורום משפטי למען ארץ ישראל נ' פרופ' יולי תמיר - שרת החינוך, (17.04.2008) (להלן: עניין שטרנהל), קבעה השופטת ע' ארבל כדברים הללו:

"בהחלט ייתכנו מקרים בהם לא ניתן יהא לשקול שיקולים שאינם מקצועיים גרידא אלא נוגעים בדמותו של המועמד ובמשמעויות הערכיות והחברתיות של הבחירה בו. כך למשל, מועמד המזוהה עם ערכים המנוגדים באופן ממשי לערכיה של מדינת ישראל, דוגמת מי שידוע כאוחז

בעמדות גזעניות, או מקרים קיצוניים מעין זה [...] כידוע, גם רף הסיכולת הגבוה ביותר שנטל על עצמו הציבור במדינה דמוקרטית באשר לחופש הביטוי אין משמעו כי הנייר והאוזן סובלים הכל וותיתכנה התבטאויות שיש בהן השפלה או ביזוי כה קשים בכבודו של אדם או של ציבור. במצב מעין זה דומני כי לא יהא זה סביר להעניק לאותו אדם את אות ההערכה הגבוה ביותר שמעניקה מדינת ישראל לבניה ובנותיה" (שם, בפסקה 10 לחוות דעתה; ההדגשה נוספה – ח' כ').

3. בבג"ץ 2199/21 ועדת השופטים להענקת פרס ישראל לשנת תשפ"א בתחום חקר המתמטיקה, חדר מדעי המחשב נ' שר החינוך (12.08.2021) (להלן: עניין גולדרייך הראשון), הוסיף השופט נ' סולברג ופירט כדלהלן:

"ועדת הפרס, כמוה גם שר החינוך, רשאים לשקול, במקרים החריגים המתאימים, גם שיקולים 'חיצוניים' שאינם נוגעים למידת המצוינות של מקבל הפרס. כך למשל, אם נמצא כי המועמד עשה שימוש בביטויים גזעניים קשים כלפי אדם או ציבור מסוים, אם נקט ביזוי קשה כלפי אלה, או אם שלל את קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, הסית לגזענות ולאלימות, או תמך במאבק מזוין נגד המדינה [...]" (שם, בפסקה 4 לחוות דעתו; ההדגשה נוספה – ח' כ').

העותרות טוענות כי בשים לב לאמות המידה שנקבעו בפסיקה שלעיל, עלינו להתערב בהחלטת שר החינוך לאשר את המלצת ועדת הפרס ולהעניק לרב יצחק יוסף את פרס ישראל בתחום ספרות ומשפט עברי.

אכן, הרב יוסף התבטא באופן מבזה ומשפיל כלפי ציבורים רבים במדינת ישראל, ובהם – עולי חבר העמים; בני הקהילה הרפורמית והקונסרבטיבית; המיעוט הלא-יהודי; וכן כלפי פסיקת בית המשפט העליון והנחיות היועץ המשפטי לממשלה, בין היתר, ביחס לזכויות נשים. קשה למצוא ציבורים במדינה שלא 'זכו' לקיתונות של בוז ועלבון תחת שבט לשונו של הרב.

ברם, כפי שציינה השופטת י' וילנר באחת מן הפרשות, ובצדק, "לאורך השנים פרס ישראל ניתן לאנשים שונים, שהשמיעו דברי טינה, בוז ועלבון כלפי חלקים בציבור, על רקע מוצאם העדתי, השקפתם הדתית, ונטייתם המינית, באופן צורם, בוטה ופוגעני. חרף התבטאויות קשות אלה של המועמדים, שרי החינוך לדורותיהם לא מצאו לנכון לשלול מהם את פרס ישראל ואימצו את המלצות הוועדה בעניינם; ובית משפט זה נמנע בתורו מהתערבות בהחלטות השרים" (בג"ץ 8076/21 ועדת השופטים להענקת פרס ישראל לשנת תשפ"א בתחום חקר מדעי המחשב נ' שרת החינוך, פסקה 44 לחוות דעתה (29.03.2022)).

עיון בסקירה הפסיקתית שהניח בפנינו חברי, השופט י' עמית, מלמד כי תופעה זו התאפשרה הודות להלכה שלפיה "הפרס ניתן על הישגים מקצועיים ותרומה ייחודית בתחום מסוים, ויש להפריד בין פועלם המקצועי של חתן או כלת הפרס לבין התבטאויות 'פרטיות' בנושאים שאינם נוגעים במישרין לפועלם המקצועי של המועמדים". חברי סיכם את דבריו בנדון בקבעו כי "לנוכח הכמעט-חסינות שיש להמלצת ועדת הפרס, אין מקום להתערבותנו בזירה המשפטית".

שוב ושוב בית משפט זה נדרש לעסוק בעתירות נגד ההחלטה על הענקת פרס ישראל למועמד זה או אחר. עותרים ועותרות מגיעים לפתחינו כשהם מצוידים בשורת התבטאויות המלמדות על קיומם של פגמים ערכיים מהותיים בחתן או בכלת הפרס המיועדים. תקוותם היא כי אולי הפעם ייקבע שהתבטאויות המועמד או המועמדת הן כה קיצוניות, עד שאין מנוס מהתערבות בהחלטת השר. שוב ושוב – העתירות נדחות, תוך שאנו נדרשים לקבוע כי ההתבטאויות שעל הפרק אינן כה-קיצוניות עד שיהיה בהן משום הצדקה להתערבות בהחלטה על הענקת הפרס.

ואולם, קשה עליי עד מאוד לקבוע כי התבטאויותיו של הרב יוסף לא מעידות עליו כ"מי שידוע כאוחז בעמדות גזעניות" (כלשונה של השופטת ארבל בעניין שטרנהל), או כמי ש"עשה שימוש בביטויים גזעניים קשים כלפי אדם או ציבור מסוים" (כלשונה של השופט סולברג בעניין גולדרייך הראשון).

כשלעצמי, הטעם לדחיית עתירה זו ורבות מקודמותיה, אינו קשור לכך שהתבטאויות שהובאו אינן קיצוניות דיין; אלא לתפיסה שלפיה התערבותו של בית משפט זה, כמעין ועדת על, בסבירות ההחלטה להעניק פרס ישראל למועמד כזה או אחר – היא התערבות שאינה רצויה בתחום לא-לו. היטיב לעמוד על הדברים השופט סולברג בעניין גולדרייך הראשון:

"תחושה לא נוחה אופפת אותנו, כל אימת שאנו נדרשים, בעל כורחנו, להתפלפל בשאלות של הענקת פרס, לפלוני או אלמוני. ספק רב אם העניין שפיט, אם בית המשפט הוא הכתובת המתאימה לדון בדבר ולהכריע בו [...] לגבי דידי, נראה כי מדובר בשאלה מקצועית (כאשר הטרוניה היא כי המועמד אינו ראוי בפן המקצועי) וערכית (כאשר המועמד נתקף משום מעשיו הפרטיים והאישיים); כך או כך, השאלה היא לבר-משפטית. [...] דומה בעיני, כי מוטב לבית המשפט להדיר רגליו מן העיסוק בכגון דא, למשוך ידו מהענקת פרס, או ממניעת הענקתו. עדיף לו, לפרס, להיות נתון למבחן הציבור" (ראו גם: בג"ץ 5658/23 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' הכנסת, פסקה 100 לחוות דעתי (01.01.2024)).

בכפוף לאמור, ואך מטעם זה, אני מסכים כי דין העתירות להידחות.

ש ו פ ט

לפיכך הוחלט כאמור בפסק דינו של השופט י' עמית.

ניתן היום, ל' בניסן התשפ"ד (8.5.2024).

ש ו פ ט ת

ש ו פ ט

ש ו פ ט